

***Amitav Acharya – Barry Buzan (eds.):
Non-Western International Relations Theory:
Perspectives on and beyond Asia.***

*1st ed. London: Routledge, 2010, 242 stran,
ISBN 978-0-415-47474-0 (signatura knihovny ÚMV 56 901).*

Profesora mezinárodních vztahů na London School of Economics Barryho Buzana není nutné dlouze představovat. Buzan zkoumá koncepční a regionální aspekty mezinárodní bezpečnosti, teorie mezinárodních vztahů a v neposlední řadě přístup anglické školy k mezinárodním vztahům. Druhý editor sborníku *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia* Amitav Acharya je profesorem mezinárodních vztahů a UNESCO Chair při Americké univerzitě ve Washingtonu. Acharya rovněž získal jmenování ASEAN Chair. Mezi jeho posledními knihami jmenujme například *Beyond Iraq: The Future World Order* (2011) nebo *Whose Idea Matter?* (2009). Acharya pravidelně přispívá do *Financial Times*, *Japan Times*, *Jakarta Post* a mnoha dalších renomovaných periodik.

Acharya s Buzanem předložili ve své knize soubor několika případových studií zaměřených na současný stav teorií mezinárodních vztahů v Číně, Japonsku, Jižní Koreji, Indii, Jihovýchodní Asii, Indonésii a islámském světě. V obecné rovině si stanovili následující cíle: přinést základní informace o tradicích nezápadního politického myšlení, dále pak zpochybnit dominanci západních teorií mezinárodních vztahů a v neposlední řadě také pochopit, jakými cestami se ubíraly, respektive ubírají úvahy o oboru mezinárodních vztahů.

Sborník se pokouší najít odpověď na otázku inspirovanou slavným článkem Martina Wighta (1960) „Proč neexistuje nezápadní teorie mezinárodních vztahů?“. Nezápadním světem je v tomto sborníku míněna Asie. Acharya a Buzan chápou, že není správné omezovat nezápadní pouze na Asii, nicméně jejich volba padla na asijský kontinent s ohledem na jeho mimořádný význam v současné mezinárodní politice.

Domnělá absence nezápadní teorie mezinárodních vztahů však v žádném případě neznamená, že by nezápadní svět po celou dobu zůstával „němý“. Velmi dobře známi asijsí političtí myslitelé jsou Sun-c', Konfucius a Čánakja. Později také liberální západní hodnoty individualismu našly protiváhu v „asijských hodnotách“. Navíc i asijsí vůdci jako Néhrú, Mao či Sukarno řídili zahraniční politiku na základě „zásadových idejí uspořádávajících mezinárodní řád“. Nicméně je nutné dodat, že se nejednalo o autonomní a originální myšlenky, spíše šlo o variace západních konceptů a idejí. Acharya a Buzan označují tyto asijské příspěvky za *preteorie* (*pretheories*), definované Jamesem Rosenauem (s. 15) jako zobecněné výsledky, které začínají být aplikovatelné na širší pole aktérů, ačkoliv nemusejí mít všechny „kauzální a predikační“ atributy po vzoru amerických teorií mezinárodních vztahů.

Uvážíme-li dále, že by teoretická reflexe měla do jisté míry kopírovat dění v mezinárodně politické realitě, pak si Acharya a Buzan jasně uvědomili, že západní teorie je z tohoto hlediska nepřiměřeně dominantní v porovnání se zbytkem světa. Podrobují tento stav kritice, čímž nepřímou volají po nápravě. V souvislosti s dominancí západních teorií mezinárodních vztahů vytyčili (s. 16–22) následujících pět hypotéz, které jsou zkoumány a analyzovány v celém sborníku: 1) západní teorie mezinárodních vztahů objevily pravou cestu k pochopení mezinárodněpolitické reality; 2) západní teorie dosáhly hegemonie v gramsciánském smyslu; 3) nezápadní teorie existují, ale z nějakého důvodu (například jazykové či kulturní bariéry) zůstávají před světem skryté; 4) nepříznivé místní poměry (například historické, kulturní, politické či institucionální povahy) neumožňují produkci

teorii; a 5) Západ má v oblasti teorií mezinárodních vztahů velký náskok před zbytkem světa a to, co právě pozorujeme, je jen snaha tento náskok zmenšit.

Ostatně zpochybnit západní teoretickou dominanci se ve svém příspěvku pokoušejí i Barry Buzan a Richard Little (s. 197). Mezi řadou nedostatků západní teorie pranýřují především evropocentrismus. Na rozdíl od jiných příspěvatelů však nezůstávají pouze u kritiky, ale navrhují řešení: silně doporučují zkoumat mezinárodní vztahy z historické perspektivy, která zpochybňuje „konfliktní“ realistickou optiku. Podle jejich soudu se díky historické perspektivě může ukázat, že mezinárodní svět nebyl vždy anarchický, nýbrž i vysoce hierarchizovaný, a tudíž není nutné usilovat o zvětšování vlastní moci za každou cenu.

V případové studii zaměřené na Čínu Yaqing Qin konstatuje, že Čína je zemí s dlouhou intelektuální tradicí; navíc studium mezinárodních vztahů zde patří mezi atraktivní studijní obory. Je sice pravda, že v čínských podmínkách teorie plní spíše funkci „rádce a pomocníka“ politiků pro praktické rozhodování, přesto je s podivem, že tu zatím nevznikla žádná teoretická škola. Podle Yaqinga Qina (s. 35–41) to má tři příčiny: 1) nedostatek čínského vědomí „mezinárodnosti“; 2) oborová dominance západních teorií mezinárodních vztahů; a 3) absence teoretického tvrdého jádra ve smyslu Lakatosova výzkumného programu. I přes uvedené skutečnosti nové teorie v čínském provedení jistě přijdou. Čína na to potenciál má, domnívá se Yaqing Qin. Za potenciální zdroje čínské školy teorií mezinárodních vztahů Yaqing Qin považuje 1) modernizační myšlenky a čínskou revoluci; 2) reformní myšlení a integraci do mezinárodního systému; a 3) světový názor *Tianxia* (v překladu Říše pod nebesy; je to kombinace Boha, přírody a morálky) a *tributární systém* (kvazimezinárodní systém, v jehož centru se nachází dominantní Čína obklopená jinými státy; Čína zajišťuje stabilní institucionální rámec systému). Tributární systém vychází z filozofického ideálu *Tianxia – Datong* (přeložitelné do češtiny jako „Říše pod nebesy – Velká harmonie“) a snaží se naplnit ideu řádu. Tributární systém je systémem nerovnosti, což, nutno přiznat, jde proti všeobecnému lidskému přání dosáhnout rovného uznání. Na druhé straně lze v tomto systému najít řadu pozitivních prvků, jako například holistický přístup, který se zásadně liší od západního dualistického systému, nevyhnutelně ústícího v konflikt. Yaqing Qin také dodává, že Čína si zatím svůj „velký problém“ hledá. Domnívá se, že by jím mohl být vztah mezi Čínou a mezinárodním společenstvím.

V japonských mezinárodních studiích zřetelně promlouvají čtyři velké intelektuální tradice, což částečně také vysvětluje, proč zde neexistuje žádná vlastní teorie mezinárodních vztahů: 1) *Staatslehre*; 2) historicismus; 3) marxismus; 4) pozitivismus. Tradice *Staatslehre* se zajímala spíše o politiku než o teorii; historicismus chtěl detailní a přesné popisy událostí a osobností na základě verifikovatelných dokumentů s cílem skrýt nedostatek svobody před rokem 1945; marxismus představoval velmi teoretickou analýzu až do sedmdesátých let minulého století, ale pak došlo k hromadnému opuštění této tradice. A konečně pozitivismus amerického stylu se v Japonsku nikdy nestal dominantním přístupem. Navíc v Japonsku vždy převládala spíše tradice silné popisnosti. Ale navzdory výše řečenému chce Takaši Inoguči, další z příspěvatelů sborníku, ukázat na příkladu Kitaróa Nišidy, Šigedžiróa Tabaty a Jošitaróa Hirana, že v Japonsku probíhal plnohodnotný teoretický výzkum. Inoguči však přiznává, že obor postupně upadal s tím, jak se z práce profesionálů-akademiků vytrácela nutná vědecká rigoróznost (s. 57). V období po skončení vietnamské války se v Japonsku vytvořila svébytná teoretická škola, která by se dala nazvat „konstruktivismus s japonskými znaky“. Koncept japonské identity v konstruktivistickém duchu rozvíjel Nišida. Japonskou identitu chápal nejen v místních kategoriích, ale na rozdíl od jiných v ní spatřoval i univerzální charakteristiky. Tabata se zájmem o teorii mezinárodního práva rozvíjel koncept státní suverenity. V tom se lišil od ekonoma Hirana, který pro Japonsko považoval za důležitější regionální integraci než státní suverenitu. Práce těchto tří Japonců by si pravděpodobně získaly zaslouženou světovou pozornost, kdyby byly přeloženy do angličtiny. Inoguči soudí, že ve světě (možná až na Evropu)

ostatní vědecké komunity nemohou konkurovat americké hegemonii v teoriích mezinárodních vztahů a výzkumu (s. 65–66). V odpovědi na ústřední otázku sborníku tvrdí, že v Japonsku teorie mezinárodních vztahů existují, pokud definiční vymezení teorie není „nalajnováno“ v pozitivistickém duchu amerického střihu (s. 62).

Podobná situace jako v Japonsku byla i v Koreji. Samostatný obor mezinárodních vztahů se zde začal vytvářet prakticky až po roce 1953 (konec korejské války). Byla založena Korejská asociace politických věd, na mnoha univerzitách vznikaly katedry Politických studií. V šedesátých letech 20. století začaly vycházet dva oborové časopisy: *Korean Political Science Review* a *Korean Journal of International Studies*. Nicméně rozvoj svěbytných teorií mezinárodních vztahů v Koreji zůstával do značné míry limitován. Chaesung Chun ve svém příspěvku mimo jiné uvádí osm důvodů, proč se zde teorie nerozvíjely (s. 83–85): 1) akademikové ve své práci nedokázali navázat na své předchůdce (akademiky, filozofy) a jejich teoretické závěry o tradiční regionální politice; 2) západní teorie byly importovány jako úplné produkty, zcela však postrádaly úvahy o procesu vytváření teorií; 3) západní teorie mezinárodních vztahů – ať už záměrně, či bezděky – marginalizovaly pozici a historii třetího světa; 4) realita asijských mezinárodních vztahů je natolik komplexní a provázaná, že nemá cenu usilovat o vlastní „čistokrevnou“ teorii (jako by Chun naznačoval: stačí, když korejsští vědci vhodným způsobem, tj. ve strukturovanější podobě, zkombinují existující západní teorie); 5) fundamentální síly, které určovaly osud korejského lidu, nebyly povahy regionální či peninsulární, ale globální; 6) některé západní teorie mohou být přímo aplikovány na korejskou zkušenost; 7) historické a mezinárodněpolitické zkoumání je mezi korejskými akademiky relativně oddělené; a 8) akademické debaty v severovýchodní Asii jsou relativně vzácné. V této souvislosti Chun rozvíjí následující úvahu: Jsou vůbec zapotřebí nezápadní teorie mezinárodních vztahů k vysvětlení reality nezápadního světa? Cožpak univerzálnost použití není kritériem každé teorie? Chun si myslí, že „asi“ nebude snadné přijít s teorií, která by odrážela geografickou a historickou situaci jak vyspělých, tak i zaostalých zemí. Jednak každá teorie má nejen vysvětlující, ale i normativní dimenzi, a pak teorie mezinárodních vztahů jsou zpravidla vyvolány určitými historickými událostmi. Nicméně vzhledem k tomu, že oba světy jsou propojené a vzájemně se ovlivňují, je každé parciální teoretizování zákonitě neúplné. Chun proto doporučuje vynakládat veškeré úsilí na vytvoření nějakého koherentního teoretického rámce. Podle něj by se proto nezápadní akademici měli snažit přispívat k vytváření postmoderních teorií mezinárodních vztahů.

V dalším příspěvku dospěl Navnita Chadha Behera k závěru, že ani v Indii svěbytná škola mezinárodních vztahů zatím nevznikla. Jako důvody této skutečnosti uvádí: 1) mezinárodní vztahy se v rámci politických věd poněkud vytratily; 2) z hlediska pedagogického: a) chybí studijní materiál – učebnice, b) specializovat se na mezinárodní vztahy je možné jen v rámci magisterského a doktorského studia, c) nedostává se financí; a 3) z hlediska praxe mezinárodních vztahů – po dvaceti let od získání nezávislosti Néhrú naprosto ovládal politické rozhodování, stejně jako analytickou analýzu zahraničních záležitostí (s. 93–103). Behera se rovněž domnívá (s. 103), že vlastně ani nemohly vzniknout nezápadní teorie mezinárodních vztahů, protože se bojovalo na intelektuálním poli, které určil Západ, navíc jeho zbraněmi. S pravidly hry tomu nebylo jinak. Také je určoval Západ, a to nejenom svou politickou a vojenskou mocí, ale především mocí diskurzivní. Beherovi v jeho příspěvku však nejde o vytvoření indické teoretické školy mezinárodních vztahů, ale o redefinování samotných mezinárodních vztahů. Západní teorie mezinárodních vztahů a jejich nezápadní varianty se na sebe nemusejí nutně dívat optikou „já–jiný“. Účelem alternativních základů poznání je vytvoření nehegemonního prostoru, kde se různé tradice mohou oddat zdravému dialogu a koexistovat. Nicméně bude asi trvat ještě dlouho, než se disciplína mezinárodních vztahů zbaví své hierarchizované dualizace na západní a nezápadní; v každém případě to bude jen a jen k jejímu prospěchu, uzavírá Behera (s. 111).

A jak vypadá situace mezinárodněpolitického teoretizování v jihovýchodní Asii? Touto otázkou se ve svém příspěvku zabývá Alan Chong. Třebaže podle něj Západ v této oblasti dosáhl hegemonie v gramsciánském smyslu, disciplína pořád může stát na pluralitních základech. Teoretici mezinárodních vztahů z jihovýchodní Asie by mohli přispět k větší demokratizaci disciplíny. Měli by teoretizovat „odsud“, čímž by se snažili o univerzalizaci lokálních konceptů a praxe. Tyto pokusy souhlasně zapadají do konstruktivismu západních mezinárodních vztahů (s. 142–143). Mezinárodní vztahy v jihovýchodní Asii se vyznačují kolektivností. Zdejší pospolitost nabízí znamenitý potenciál pro odmítnutí konceptu vestfálské suverenity. Stačí jen věci zkoumat z historické perspektivy. Ostatně v tomto ohledu si Chong notuje s příspěvkem Buzana a Littla. Teoretikové v jihovýchodní Asii by podle Chonga měli upřít pozornost k roli ideových sil a možnostem aktérství nejen v rámci svého regionu, ale celého kontinentu. Chong se dále domnívá, že originální teorie mezinárodních vztahů v jihovýchodní Asii by se mohly zrodit z prohlášení nacionalistických vůdců (s. 140). Například Sukarno by se četl kvůli jeho filozofickým pokusům přemostit nacionalismus a internacionalismus.

Leonard C. Sebastian a Irman G. Lanti ve svém příspěvku o teoriích mezinárodních vztahů v Indonésii tvrdí, že nyní existují větší možnosti pro teoretické inovování v oblasti metod a teoretických perspektiv; tyto inovace pak mohou ovlivňovat nejen obor sám, ale mít nezanedbatelný praktický vliv na chování lidí a jejich myšlení. Autoři jsou naprosto přesvědčeni, že Asie by si měla v soudobém teoretickém proudu najít své nezpochybnitelné místo, protože to bude jen ku prospěchu celého oboru. Avšak zatím se mezi indonéskými vědci nenašlo dostatečné odhodlání rozvíjet vlastní teorie, byť mají k dispozici řadu původních zdrojů k teoretizování jako kulturní tradice hinduismu, buddhismu a islámu s prvky mysticismu a nadpřirozena. Příčinou tohoto neuspokojivého stavu jsou nekvalitní institucionální podmínky pro vědecký výzkum, chybějící fyzické zdroje (knihovny, nemotivující pobídky k výzkumu, nízký počet vědců a odborníků na mezinárodní vztahy) a v neposlední řadě také můžeme zmínit větší zájem o vnitrostátní než o zahraničněpolitické dění. K tomu je v Indonésii ještě třeba přičíst zhoršující se schopnost používat angličtinu jako pracovní jazyk. Navíc Indonésie vstoupila do oboru poměrně pozdě. První katedra mezinárodních vztahů zde byla založena až v roce 1950. Dnešní stav věcí příliš nenasvědčuje zlepšení indonéských oborových vyhlídek do budoucna. Jen malý počet univerzit získal vládní oborovou akreditaci. Do magisterského studijního programu mezinárodních vztahů se zapsali studenti jen na jedné univerzitě, doktorský program se neotevřel vůbec. Navíc seminární kurzy vedou povětšinou vyučující, kteří nejsou držitelé akademického titulu Ph.D.

Shahrbanou Tadjbakhsh se ve svém příspěvku domnívá, že islámské teorie mezinárodních vztahů existují, zbývá je jenom uvést do praxe, což se zatím nestalo kvůli fragmentaci a značné nejednotnosti muslimského světa. Islámská perspektiva může posloužit jako obecná teoretická alternativa k západním teoriím. Islámská tradice, vycházející z myšlenek jako víra, spravedlnost, snaha o „dobrý život“ podle náboženské morálky, je v přímém opaku k angloamerickému materialismu, tj. k honbě za materiálními zájmy a prahnutí po moci *per se*. Autor příspěvku proto soudí, že je předčasné konstatovat neexistenci nezápadních teorií. V odpovědi na hypotézy vznesené Acharyou a Buzanem v úvodu Tadjbakhsh odpovídá následujícím způsobem: západní teorie nedokážou vysvětlit dění v muslimském světě; islámské teorie nemohou konkurovat hegemonní převaze Západu kvůli fragmentaci akademické obce uvnitř muslimského světa; islámské teorie nejsou skryté, naopak vedou velmi čilou debatu nejen se západními teoretiky, ale i v rámci muslimské komunity; nedá se ani říci, že by nějaké zdejší podmínky bránily produkci teorií mezinárodních vztahů; třebaže se muslimské teorie potýkají a budou potýkat s invazí západních teoretických instrumentů, je možné vyvinout i jiné „pravdy“ vedoucí k dobrému životu. K tomu je možné použít tři zdroje: 1) klasické prameny (*hadisy, sunna, idžtihád*); 2) reakci na Západ či jeho napodobování; a 3) islámskou reformu – racionalizaci islámu jako modernistického projektu.

V závěrečné části sborníku opět Acharya a Buzan shrnují zjištění všech příspěvatelů. Současné debaty oboru mezinárodních vztahů se neodehrávají v globální rovině, ale spíše na úrovni regionů a subregionů. Tyto debaty se stanou pravděpodobně ještě fragmentovanější. Acharya a Buzan dále píší, že současný stav teoretického zkoumání mezinárodních vztahů v Asii je „prehistorický“. Ve sborníku se prakticky potvrdily všechny jejich výchozí hypotézy až na tu první, tj. že západní teorie objevily správnou cestu k pochopení mezinárodních vztahů. Bylo by však mylné si myslet, že Acharya s Buzanem hájí myšlenku na vytvoření asijské školy mezinárodních vztahů. Naopak. Uvádějí důvody proti dichotomizaci mezinárodních vztahů na Západ/Nezápad. Je zřejmé, že ve vývoji západní a nezápadní oborové větve bude nějaké časové zpoždění, přesto se Acharya a Buzan nedomnívají, že by nezápadní větev měla pouze „chňapat“ to, co přijde ze Západu.

Při hodnocení sborníku je třeba podotknout, že příspěvky v něm obsažené vyšly dříve v tematickém čísle sedmého ročníku časopisu *International Relations of the Asia-Pacific* (2007). V knižní podobě byly sesbírání články sice opatřeny rejstříkem, ale k jejich zásadnímu přepracování a doplnění již nedošlo. V tom podle mého soudu vězí nejzávažnější nedostatek celého sborníku. Jako by nám tím editoři sdělovali, že v roce 2007 se stav nezápadní oborové větve nacházel v neutěšeném stavu a za tři roky v tomto ohledu nenastala vůbec žádná změna, což bezesporu není pravda.

Sborník pochopitelně neřeší téma ve všech souvislostech, které si umíme představit. Například se nezabývá otázkou, jak může Západ podpořit rozvoj oboru v nezápadních částech světa, když je jasné, že z toho profituje disciplína jako celek. Regionalizace, fragmentace, bipolarizace či multipolarizace oboru není jistě žádoucí, jak zaznívá z řady příspěvků. Z publikace však není příliš patrné, jak by ona oborová spolupráce mohla vypadat. Jistě lze vznést i řadu námitek proti onomu označení „nezápadní“ teorie mezinárodních vztahů. Zřejmě by neškodilo, že toto označení v sobě nese zcela zjevný konfrontační náboj: ve světě idejí střety nevadí; je tedy zcela v pořádku, že si Západ říká o konkurenci. Spíše autorům sborníku zazlívám, že z Asie dělají reprezentanta nezápadního světa jen proto, že hraje a bude hrát v budoucnu významnou světovou roli. V tomto ohledu bylo možné zařadit do sborníku například studii o Turecku či Íránu a vypustit studii o Indonésii. V každém případě se mi výběr jednotlivých studií a jejich zařazení do sborníku nezdá ze strany editorů řádně zdůvodněný.

K publikaci můžeme přistupovat dvojím způsobem: buď ji brát jako výzvu, aby se změnil neuspokojivý stav spočívající v absenci nezápadní teorie mezinárodních vztahů, anebo jako pouhé konstatování této skutečnosti. V prvním případě je však namístě se ptát, komu je tato pobídka určena. Pokud adresátem má být nezápadní vědecká obec, pak se čtenáři do mysli vtírá neodvratné zdání, že Západ dává ve své „povýšenecké blahosklonnosti“ ostatním svolení k možnosti dělat si výzkum „po svém“. V myšlenkovém světě idejí však takové svolení není zapotřebí. Domnívám se, že i přes různorodost autorského kolektivu se sborník nezbavil své prozápadní orientace a perspektivy. Acharya s Buzanem se snaží tento dojem zahladit nevyčteným tvrzením, že západní teoretické nástroje nejsou schopné reflektovat nezápadní realitu. Je tomu ale skutečně tak? Opravdu si nevystačíme se stávajícími teoriemi? Ve sborníku je univerzálnost západních teorií mezinárodních vztahů nejenom implicitně popřena, ona je přímo odmítnuta. Západní teorie mezinárodních vztahů opravdu univerzální nejsou (viz například Lizée 2011), to ale neznamená, že by o tuto univerzálnost nemělo být nadále usilováno. Ostatně nikde není psáno, že nezápadní teorie samy o sobě této univerzálnosti kdy dosáhnou. Dá se tedy říci, že každý hlas, který zaznívá z různých koutů světa, k této univerzálnosti přispívá. V tomto ohledu však ze sborníku vůbec nplyne, v čem by měla být budoucnost teorií mezinárodních vztahů jiná než minulost a přítomnost.

Pokud však Acharya s Buzanem chtěli pouze zmapovat stav nezápadního (rozuměj asijského) politického myšlení a následně konstatovat, že neexistuje nezápadní teorie

mezinárodních vztahů, pak lze jednoznačně odkázat na publikaci Arlene Ticknerové a Oleho Wævera (2009), která to dělá způsobem komplexnějším a zevrubnějším.

Kniha i přes uvedené nedostatky stojí za přečtení. Mohla by oslovit každého, kdo hledá prvotní seznámení s tradicemi nezápadního (asijského) politického myšlení. A pak, domnívám se, by ji měl číst každý, komu leží na srdci budoucnost oboru mezinárodních vztahů. Na příkladech hledání svébytné cesty mezinárodněpolitického bádání v několika asijských zemích je možné se dobře poučit o tom, co podlamuje nohy rozvoji našeho oboru.

Miroslav Jurásek

Literatura

- Acharya, Amitav (2009): *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*. London: Cornell University Press.
- Acharya, Amitav – Katsumata, Hiro (eds., 2011): *Beyond Iraq: The Future of World Order*. Singapore: World Scientific.
- Lizée, Pierre B. (2011): *A Whole New World: Reinventing International Studies for the Post-Western World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tickner, Arlene B. – Wæver, Ole (eds., 2009): *International Relations Scholarship Around the World. Worlding Beyond the West*. London – New York: Routledge.
- Wight, Martin (1960): Why is there no International Theory? *International Relations*, Vol. 2, No. 1, s. 35–48.